

KISŐRSI ZSÓFIA

Történelem BA, II. évfolyam

Munkahely és/vagy életformaváltás a Kádár-korszakban Falusi nők a Szombathelyi Cipőgyárban

Bevezető

A korai Kádár-korszakban országszerte rendkívül sok falusi – addig otthon a ház körül, avagy a téaszben dolgozó fiatal lány vált gyári munkássá.¹ Ez a változás leggyakrabban úgy következett be, hogy először (évekig) kétlaki életmódra kényszerültek,² majd végleg beköltöztek a városba (albérltetbe majd saját lakásba, ritkábban házba) ahol az egész hátralévő életüket leélték/leélik. Az a közös ezekben a nőkben, hogy már az ingázás kezdetekor felvették őket egy gyárba (Szombathelyi Sabaria Cipőgyár), ahonnan a későbbi 30–40 év során általában nem mentek el, tehát az ő életükben az első munkahely „kiválasztása” kimondottan fontos, az egész későbbi életüket befolyásoló esemény volt. A munkahely-választási lehetőségeiknek teljes körű vizsgálata a Kádár-korszakban egy rendkívül összetett feladat, ami jelen tanulmány keretei között nem megvalósítható. Ebben a munkában elsősorban a Szombathelyi Sabaria Cipőgyár³ női munkásaival készített interjúkra támaszkodom, tehát a megyeszékhely vonzásába tartozó településeket tekintem „vidéknek.”

Mivel az interjúalanyok kiválasztásánál a legfontosabb szempontom az volt, hogy ők ismerjék egymást, és tudjanak arról, hogy a másikat is már felkerestem, ezért nem tudok pontos időbeli keretet adni az elemzésnek.⁴ A másik érvem a konkrét évszámok ellen az, hogy az életúttörténetekben az 1956-os év nem szerepel vízválasztóként, az elbeszéléseik fordulópontjait valamilyen személyes esemény (általában a házasság éve) adja.

A jelen tanulmányban meg szeretném mutatni, hogy annak ellenére, hogy ezeknek a nőknek nem volt „igazi”, több lehetőséget felkínáló választásuk a jövőjük tervezésekor miért nem tudatosult bennük, hogy ők (is) kényszerpályára voltak állítva. Az ötvenes években egy-két kivételtől eltekintve csak a városok fejlesztését támogatták, determinálva ezzel a falvakban felnövekvő új generáció jövőjét. Ezt a politikai törekvést mutatja az 1951-es településpolitikai álláspont is, amely 3500–4000 főben szabta meg a legkisebb még gazdaságosan működtethető település létszámát és tervezte mintegy ezer falut érintő összevonás bevezetését is.⁵ Az ötvenes

¹Többféle számadat létezik. Az ingázók országos számát 600 000 és 650 000 között valószínűsítik.

VARGA 2012(a), 93-107. Az ingázás előzményeit, az 1950-es évek munkás és paraszt politikáját röviden összefoglalva lásd: PITTAWAY 2012, 40–62.

²Ingázásnak, avagy más néven a kétlaki életmódnak többféle formája létezett. Interjúalanyaim között voltak olyanok, akik, naponta és akik csak hetente jártak haza. Többen számoltak be arról is, hogy tél beálltáig naponta kerékpárral mentek be dolgozni Szombathelyre, és csak amikor ezt az időjárási körülmények lehetetlenné tették, pár hónap erejéig váltottak ágybérletre.

³A gyár rövid történetét lásd a függelékben.

⁴A megkérdezett nők eltérő években kezdték illetve fejezték be a gyári munkájukat.

⁵VALUCH 2011, 54.

években a Népgazdasági Tanács által alkotott három kategória meghatározásakor, a harmadik csoportba tartozó településeken, vagyis a falvakban már *tiltották* a beruházást.⁶

Ahogy több százezer mezőgazdaságban dolgozónak, úgy az én interjúalanyaimnak is a politikai változások ellehetetlenítették a korábbi életüket és társadalmi pozícióváltásba kényszerítették őket.⁷ Erről, az erőltetett ipari munkássá válásról ismerünk országos, és szombathelyi KSH adatokat,⁸ elemzéseket, politikai határozatokat, jegyzőkönyveket, ennek ellenére még sem mondanám azt, hogy ezeket olvasgatva megtudjuk, hogy egyéni szinten, hogy ment végbe és milyen változásokat hozott ez a folyamat. Íme, egy példa: sok gyerek megtanulja már a gimnáziumi történelem órán is, hogy a nők helyzetének javítására 1967-ben január 1-jei hatállyal bevezették a gyest. Ehhez az eseményhez általában hozzáfűzik, hogy így az anyák már több időt tölthettek a gyermekeikkel. Ez az állítás helytálló, de mégis mennyivel árnyaltabb képet tudunk alkotni a korszakra jellemző anya–gyerek kapcsolatról, ha meghallgatjuk azokat az anyákat, akik pár hét „pihenés” után álltak vissza a szalag mellé, majd rendszeresen az utcán futva ettek, hogy elrohanhassak naponta kétszer a bölcsődébe szoptatni. Ők azok, akik az említetteket úgy mesélik el, hogy magukat még szerencsésnek tartják, mert ők a műszak végén hazavitték gyermeküket. Sajnálattal gondolnak azokra a kisgyermekekre, akik csak hétvégén lehettek otthon, mert hétfőtől péntekig a gyár bölcsődéjében a saját édesanyjuk helyett egy idegen nevelte fel őket.⁹ A beszélgetések során szerencsére nem csak ilyen negatív emlékekre akadtam rá, mutatnék egy szívmengető ellenpéldát is. A brigádmozgalom során az idős vagy a beteg emberek patronálásáért is járt a brigádnak pont, ami számított a verseny során, ezért azok a csapatok, amelyek jó helyezést akartak elérni több ilyen feladatot is vállaltak. Az egyik interjúalanyom, amikor a brigádjára felérdeklődtem, egyből ezeket a látogatásokat elevenítette fel. Közös, máig albumokban tárolt down-kóros gyerekekkel és ápolásra szoruló idősekkel készült képek hosszas mutogatása közben beszélt nekem a brigádmozgalom lényegéről: az elesetteken önként és szívesen segítő emberekről és ennek a propaganda által is támogatott még több munkára sarkalló versenynek az értékéről. Ahogy a fent felvázolt két gondolattörredék is mutatja, hogy a nők faluból városba költözésének tanulmányozásához az egyik legfontosabb „forrást” ők maguk adják át. Szombathelyi származásom révén az „otthoni” egyik legnagyobb, mára már felszámolt Sabaria Cipőgyár munkásnőivel beszélgettem és az így kapott interjúkat elemezve mutatom be az ő Kádár–korszakukat. Céлом visszaadni azt, amit Kányádi Sándor Nekem az ég című verse is tükröz:

nekem az ég
 nekem az ég régen is kék volt
 ha kék volt
 borúsnak miért mondanám most
 s nagyon szerettem ezt a
 már nem-szerettem várost

 nekem a jó régen is jó volt
 ha jó volt

⁶ VALUCH 2011, 54

⁷ Erről részletesebben lásd: VALUCH 2011, 48–75.

⁸ Központi Statisztikai Hivatal, a továbbiakban: KSH. 1940 és 1970 között a mezőgazdasági dolgozók száma felére csökkent, míg az ipari munkásoké kétszeresére nőtt. A KSH országos felméréseiből származó népeségmozgásra vonatkozó adatok összefoglalását és elemzését lásd: VALUCH 2011, 94–18. Vas megyére, különös tekintettel Szombathelyre vonatkozó mérések feldolgozását lásd: VALUCH 2010, 5–19.

⁹ Ilyen bölcsődéje volt a szombathelyi szövőgyárnak is, ahol három műszakban dolgoztak a nők.

miért mondjam utólag rossznak
csapjak föl én is buzgó
megkésett panaszosnak?

nekem a rossz régen is rossz volt
s mert rossz volt
hát kiköptem unom a kókadt
a most-merész a hőssé
horgadt szókimondókat

nekem a hit régen is hit volt
s mert hit volt
az életet is hittel éltem
hagyjatok meg hát engem
ebben a balga hitben

(Kolozsvár, 2000. december)

Historiográfiai áttekintés

A tanulmányom irodalma meglehetősen szerteágazó, hiszen az elbeszélők emlékei rengeteg témához köthetők. Először is mindenképpen szót érdemel, hogy pár éve az Acta Savariensia sorozat részeként, Valuch Tibor szerkesztésével Tanulmányok Szombathely történetéből, 1945–1990 címmel publikáltak egy, a város történetét a megjelölt időszakban bemutató tanulmánykötetet.¹⁰ Amely, ugyan a jelen tanulmány fő témáját nem tárgyalja részletesen, de azzal, hogy a helyi vonatkozású statisztikákat és politikai intézkedéseket összefoglalja jelentősen meggyorsítja a kutatást. Egy– szintén Valuch Tibor által szerkesztett és szerzett, Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében című munka¹¹ azon túl, hogy országos szinten is megválaszolja az előbbi kötetben helyi keretek között felvetett kérdéseket, részletesen tárgyalja a jelen dolgozat témáját politikai intézkedések és érdekek megközelítéséből.

Mivel az általam megkérdezett nők döntően faluról származtak, ezért az ő gyerekkori élményeiknek (vagyis „a nagy döntés” előzményeinek) megértéséhez az ötvenes és hatvanas évek agrárpolitikáját kellett tanulmányoznom.¹² A lakóhelyváltás utáni időszak megismeréséhez a Kádár–korszak város és munkáspolitikájáról olvastam. Ennek a témának az irodalmát és fogalmi problémáit Valuch Tibornak egy nem régiben megjelent tanulmánya remekül összefoglalta.¹³ A felsoroltak mellett fontosnak találtam azt is, hogy női (és feminista) szemszögből is tágítsam a jelen írás látókörét.¹⁴ A nők életéről készített számszerű adatok, statisztikák rövid

¹⁰ VALUCH, *Tanulmányok...* a 8. lábjegyzetben *i.m.*

¹¹ VALUCH 2011.

¹² A korszak agrártörténetének feldolgozását lásd: Ö. Kovács, 2012. Ezen kívül, a dolgozatom alapját képező Varga Zsuzsanna által írt tanulmányok a teljesség igénye nélkül: VARGA 2006, 431–441. VARGA 1998–1999, 178–211.

¹³ VALUCH 2012, 5–13.

Ez a munka nekem is remek kiindulási alapot adott, ezért az általánosságban munkástörténet bemutatásával foglalkozó könyveket az említett tanulmány naprakészsége okán nem kívánom részletezni. A fent említett tanulmány mellett a Munkástörténet – munkásantropológia című tanulmánykötet is széles körű tájékozódást nyújt. HORVÁTH – PETHŐ – TÓTH (szerk.) 2003.

¹⁴ A női gyári munkásság kialakulásáról lásd: PALASIK – SIPOS 2005.

összefoglalását Hrubos Ildikó tanulmányában¹⁵ véltem felfedezni, az adathalmazokból levont politikai érdekeknek és összefüggéseknek értelmezéséhez Neményi Mária (szociológus) egyik akár vitaindító, avagy provokatív is nevezhető, de mindezek ellenére mégis hasznos írását tanulmányoztam.¹⁶ A kétlaki életmód összetettségébe többek között Varga Zsuzsanna tanulmányain keresztül nyertem bepillantást.¹⁷

Ahogy már a bevezetőben is említettem, leginkább az oral history-nak, mint kutatási módszernek az alkalmazását preferáltam Szombathelyen vagy a város vonzáskörzetében élő döntően falusi származású nők munkahely-választási lehetőségeinek vizsgálatakor.¹⁸ Eltekintve a teljesség igényétől szeretném felvázolni azt az irodalmat, amelyre a módszer megismerése során támaszkodni tudtam. Az oral history alkalmazása ugyan nem új, a magyar nyelvű irodalma azonban mégis szűk körű.¹⁹ Ezt támasztja alá az is, hogy például Pető Andrea az Oral history mint módszer és elmélet²⁰ című (ugyan már tíz évvel ezelőtt publikált) fejeztében is csak angol nyelvű irodalomra hivatkozik. Ezt az űrt próbálja kitölteni a Múltunk (azóta már megszűnt politikatörténeti folyóirat) egyik számának Oral history című fejezete.²¹ Nem kevesebbre vállalkozik, minthogy körülbelül száz oldalban összefoglalja a módszer kialakulását, gyakorlati alkalmazását, egyik alapművének számító kötet²² ismertetését és bemutassa pár doktoranduszhallgató érdekes, ámbar inkább csak vázlatnak tekinthető tanulmányát a saját kutatásáról. Az itt olvasható írások hasznosak, de nem elégíti ki a módszer iránt érdeklődők igényét. A nőkre, kimondottan a Kádár-kori munkásnőkre koncentrálna Tóth Eszter Zsófia tanulmányai²³ (és ezekben lévő rendkívül hasznos, angol nyelvű irodalomra is kitékintő hivatkozások) nyújtanak segítséget a tájékozódásban. Az ő munkásságának ellenére hiányzik a módszer alapvető irodalmának magyar nyelvű kiadása.²⁴ A fent említett tanulmányokban (is) döntően csak azokról az eredményekről olvashatunk, amelyeket az oral history módszer alkalmazásával a tanulmányok szerzői megtudtak, arról azonban, hogy mindezt hogyan érték el, csak rövidebb írások, elejtett sorok, esetleg lábjegyzetek vannak magyar nyelven.

¹⁵ HRUBOS 1994, 196–207.

¹⁶ NEMÉNYI 1994, 235–245.

¹⁷ VARGA 2012(b), 37–57.

¹⁸ Oral history módszer alkalmazásának bemutatását lásd: 8-9. oldal.

¹⁹ Oral history az 1970-es évekre vált önálló kutatási területté. Lásd: GYARMATI 2005, 196–200.

²⁰ PETŐ 2003, 32–38.

²¹ A Múltunk 2005/ 4. száma rövid ismertetőt ad az oral history módszeréről. Tóth Eszter Zsófia tanulmányában a jelen dolgozat témáját is képező ipari munkásságot vizsgálja. A kötetben szereplő többi tanulmány az interjúzás módszeréhez nyújt segítséget. A teljes beszélgetést ábrázolja, majd elemzi, így fontos szempontokra hívja fel a figyelmet Szarka Eszter tanulmánya. Novák Csaba magának, az interjúfelvételének a körülményeit mutatja be. Karlaki Orsolya elméleti oldalról világít rá azokra a problémákra, amelyek torzíthatják a rögzített beszélgetés hitelességét. Lásd: TÓTH 2005, 78–99. NOVÁK 2005, 100–127. KARLAKI 2005, 128–148.

²² SOMMER – QUINLAN 2002.

²³ Tóth Eszter Zsófia doktori disszertációjában a budapesti Harisnyagyár Felszabadulás brigád tagjaival készített életutakat elemezte. Ezen a dolgozaton kívül számos más tanulmányban, monográfiában elemezte a Kádár-korszak munkásnőinek életét levelek, interjúk kapcsán rendkívül sokféle kérdést vizsgálva. A teljesség igénye nélkül, a jelen írásra is mind módszertani és mind tartalmi szempontból nagy hatással bíró tanulmányok és monográfiák: TÓTH 2000, 405–422.; TÓTH 2003(a), 211–244.; TÓTH 2003(b), 269–274.; TÓTH 2008, 338–357.; TÓTH 2007.

²⁴ Természetesen a teljesség igénye nélkül, a legfontosabb szakirodalom: THOMPSON 1990.; SOMMER – QUINLAN 2002.; BONNER 1992; Daniel BERTAUX – THOMPSON 1997.

Az említett irodalom mellett a Sabaria Cipőgyár Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár helyi gyűjteményében és az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában is fellelhető iratainak (például újítási szabályzatainak, műszaki–gazdasági értékeléseinek) vizsgálatát is folytattam. Ezek a dokumentumok néhol érdekes, az elmeséltekkel ellentmondásban álló részletekre világítottak rá.²⁵

A kutatómódszertan kérdései

A kevés magyar nyelvű „kézikönyv” ellenére, én mégis tudatosan nyúltam ehhez a módszerhez, és úgy gondolom megérte. Szijártó M. István egyik tanulmányának alappillérei építve próbáltam meg értelmezni az interjúalanyaim által megélt Kádár–korszakot.²⁶ Egyrészt azért, hogy észrevegyek olyan dolgokat is, amelyek távolról nem láthatóak (az egész századot felölelő társadalomtörténeti munkákban túlságosan leegyszerűsítve szerepelnek)²⁷ másrészt azért, mert az így megismert egyéni gondolatokból levont következtetések érthetőbben magyarázzák meg az adott egyéni cselekedeteket is.²⁸

Kutatásom során leginkább most is Szombathelyen élő, a Sabaria Cipőgyárban dolgozott munkásnőkkel beszélgettem. Az interjúalanyok között akadt azonban férfi és más gyárban dolgozott nő is, az ő életúttörténeteik szintén tanulságosak voltak, és árnyalták a tipikus munkásnő életnek titulált, erősen kontúrozott képet. Az első találkozások közül voltak olyanok, amelyeken az interjúalanyommal csak ketten beszélgettünk, de több esetben egy harmadik személy, egy másik tüzödei munkatárs is jelen volt. Ez egy olyan szituáció volt, amelyet nem én választottam, de mivel sokan csak így fogadtak, szívesen alkalmazkodtam a helyzethez és próbáltam az előnyeit felfedezni. Többek között ezért is szinte minden beszélgetőpartneremhez visszamentem, avagy tervezem, hogy még meglátogatom. Az második alkalmas kérésére azért is volt szükségem, mert az interjúk feldolgozása folyamán rengeteg új kérdés merült fel bennem. Ezek a beszélgetéseknek azokra a pontjaira vonatkoztak, ahol megváltozott az elbeszélő beszéde (például: hangszín, hangerő, egyes szám első személyből többes szám harmadik személyre váltott, vagy kérte, hogy kapcsoljam ki a diktafont, esetleg valamilyen érdekes non–verbális jel észrevételét jegyeztem fel). A találkozásokra kezdetben mindig kérdéssorral majd praktikusabban később már csak témaköröket jelölő listával

²⁵ Az interjúalanyaim függetlenül attól, hogy hol és milyen pozícióban (szalag mellett, meósként, művezetőként) dolgoztak, mindannyian biztosan állították, hogy a Cipőgyár versenyképes, az egyik legjobban működő üzem volt még a nyolcvanas években is, ezért tudott „nyugatra” és „keletre” is termelni. Ennek ellenére a felső vezetők számára (összesen 46 példányban) készített értékelés 2. sz. melléklete (A nemzetközi összehasonlítás vállalati eredményei) több pontban tárgyalja a gyár lemaradását. Megemlíti például, hogy: „A fejlett országok kikészítési technológiája a műveletek tekintetében azonos a mi technológiákkal... Végtermékeik mégis jobbak a mieinknél... A legfontosabb szubjektív(sic!) paraméterek...Ezen a területen a magyar háttérpar abszolút(sic!) versenyképtelen, mivel csak 20-30%-ban képes az ilyen igényeket kiegészíteni.” Sabaria Cipőgyár 1982. évi műszaki-gazdasági tevékenységének értékelése (1983).

²⁶ SZIJÁRTÓ 2010, 19–41.

²⁷ Ilyen például az, amikor Romsics Ignác Magyarország története a XX. században című monográfiájában rendkívül röviden foglalja össze az ötvenes évek második felét meghatározó parasztpolitikát, azt a látszatot keltve, hogy az 1958–61. decemberi időszakban megnyolcszorosodott tévesz taglétszám és 1956 bukása, a Nyugat passzivitása, Nagy Imre kivégzése, egyházak és írók behódolása között szoros összefüggés van. Holott, az interjúkból kiderül, hogy ők végig jártak pl.: templomba, Nagy Imre számukra erősen megosztó személyiség volt (és maradt), a gyári és a megyei újságon kívül pedig csak nagyon ritka esetben olvastak. ROMSICS 2010, 418.

²⁸ Fredrik Barth véleménye szerint is az egyéni cselekvésekből kell kiindulni, ha meg akarjuk érteni a társadalmi változásokat. SZIJÁRTÓ 2010, a 25. lábjegyzetben, 19.

érkeztem. A beszélgetések körülbelül másfél–két órán keresztül tartottak, és mindkettőnk érdekében az elején a kronologikusan elbeszélte élettörténeteiket hallgattam meg, majd mivel ezek után az én kérdéseim elég nagy időszakot felölelő témákra²⁹ vonatkoztak, ez a lineáris rend felbomlott. A célom nem az volt, hogy a kérdéseimre megkapjam az ő konkrét válaszukat, hanem az, hogy beszéltessem őket.³⁰ Úgy tapasztaltam, hogy ezek a beszélgetések akkor lettek a legösszintébbek és számomra értékesek, ha rávettem őket arra, hogy magyarázzanak, ezért általában szándékosan a témában kevésbé jártasnak tüntettem fel magamat.³¹ Ennek két haszna is volt: az interjúalanyaim nem érezték úgy, hogy kihallgatom őket, valamint így csökkentettem annak a lehetőséget is, hogy a megkérdezettek azt mondták, amit én hallani akartam. Ugyan a beszélgetések folyamán próbáltam megfigyelni a non-verbális jeleket, hanghordozást, érzelmi reakciókat, elemzésemet (mindezek ellenére) mégis, ha Tóth Eszter Zsófia által felállított kategóriák egyikébe kéne besorolnom, akkor azt az első csoportba helyezném.³²

Ezért a jelen tanulmányban a reális célom annyi, hogy a cipőgyári dolgozók perspektívájából tükrözzem vissza az ő valóságukat, elfogadva egy Valuch Tibornál olvasott gondolat *résszigazságát*, amely szerint egy adott léptékben végzett elemzés következtetéseit nem lehet teljes mértékben szembe állítani egy másik léptékben végzett munka eredményeivel. Annak ellenére, hogy az újraértelmezéseimnek a munkásasszonyok érzelmei és gondolatai adják meg a keretet, a különböző módszerek által feldolgozott forrásokból származó adatok összevetését is fontosnak tartom.

A térváltás

„... akkor még a téesz olyan szegény volt, olyan kezdeti dolog volt az, mink úgy láttuk, hogy nekünk sokkal jobb lesz eljönni”³³

Az általam megkérdezett vidéki nők mindannyian úgy gondoltak vissza a szülőfalujuk elhagyására, mint az egyetlen logikus és racionális lépésre, amit tehettek.³⁴ A visszaemlékezéseik tük-

²⁹ Kérdeztem őket például a brigádmozgalomról, főnökeikről, kollégáikról, május 1-jei felvonuláson való részvételről.

³⁰ Például rendszeresen rákérdeztem arra, hogy az adott állásban mennyi volt a keresete. Ilyenkor a legkevésbé sem érdekelt az, hogy konkrétan mennyi. Ebben az esetben számomra azt volt fontos megtudni, hogy: az interjúalanyom képes-e visszaemlékezni pontos adatokra, személyes életútjában különálló rendszert képez-e a Rákosi és a Kádár- korszak, valóban be kíván-e avatni élete eseményeibe vagy csak egy volt kollégájának tett szívességből beszélget velem, mennyire fontos szerepet játszanak életében az anyagiak (úgy vettem észre, hogy ez összefügg a brigádéleti aktivitással is, ezért is hasznos számomra).

³¹ Annak ellenére, hogy 1967-ben vezették csak be a gyeset, a korábbi években szülő nőktől is rákérdeztem a gyermek megérkezése utáni otthon töltött évekre.

³² Tóth Eszter Zsófia A munkásság és az oral history című tanulmányában röviden bemutatja a módszer kialakulásának történetét, amely kapcsán három meghatározó lépcsőfokot emel ki. Az első kategóriába azokat az elemzéseket sorolja, amelyek során az interjúkészítők “csak” a makroszintű eseményeknek a mikroszintű magyarázatát keresték, míg a második és harmadik csoportba olyan munkákat helyez, amelyekben az elbeszéléseknek a kulturális, társadalmi, pszichológiai konstrukcióját, nyelvi jellegét is elemezték. TÓTH 2005, *a huszadik jegyzetben*, 78.

³³ Interjú B. E.- nével. 2013.03.15

³⁴ Ebben az időszakban, 1949–1961 között, körülbelül 600.000–650.000 fő hagyta el a mezőgazdaságot. VARGA 2012(b) a 16. jegyzetben, 37.

rében először bemutatom azt, a már bevezetőben is feltüntetett alapgondolatot, amely szerint a munkásnőknek nem volt *igazi* választásuk a jövőjük tervezésekor. Ahogy már említettem az interjúalanyaim között legtöbben faluról származtak, de azért akadtak közöttük szombathelyiek is, így a beszélgetések során két, egymásnak részben ellentmondó, domináns nézőpontot is megismertem a vidékiek megyeszékhelyre történő beáramlásáról. A hajadon lányok végleges városba költözése minden esetben egybeesett a házasságuk évével.³⁵ Ezt, a több szempontból is fontos dátumot általában az ingázás és/ vagy az albérletben lakás fárasztó évei előzték meg.

Először fel szeretném vázolni azt, hogy beszélgetőpartnereim milyen körülményeket éltek meg, milyen lehetett az a helyzet, aminél a napi ingázás is pozitív színben tűnt fel. Interjúalanyaim mindannyian a helyi falusi nyolcosztályos általános iskolában eltöltött évek után, egy kevés ideig (maximum egy–két évig) otthonmaradtak. Többféle feladatot szánt nekik a család, egyrészt segíteniük kellett az otthoni feladatokban, a háztáji gazdálkodásban, másrészt zömében idénymunkára igényt tartó Állami Gazdaságban, Erdőgazdaságban (pl.: Sárváron) tudtak elhelyezkedni, ahol a gyári bérnél kevesebért, nehéz és ráadásul kiszámíthatatlan fizikai munkát (pl.: répaültetést) tudtak csak végezni. Ezek a gazdaságok nem is a lakóhelyükön voltak, tehát ameddig itt dolgoztak naponta többször, több kilométert kellett gyalogolniuk vagy biciklizniük.

A falvakban végig tapasztalható volt az erőszakos, a parasztok magántulajdonának felszámolását célzó politika,³⁶ amelyre mindannyian negatívan, de mégis másképpen gondoltak vissza. Ennek a különbségnek a forrását az eltérő életkorban és anyagi helyzetben véltem felfedezni. A tehetősebb, elmondása szerint „rengeteg földdel” (három lóval, két tehénnel is) rendelkező családból származó B. E.- né édesapja tönkretételével és a falusi életmód elhagyásával azonosította az erőszakos téjesítést és az elköltözés közvetlen okát ebben látta: „*népes falu volt...akkor aztán amikor mindenkit behajtottak a téeszbe kiürült a falu*”.³⁷ A beszélgetésünk során később kiderült, hogy ő is és a későbbi férje is egyaránt dolgozott egy rövidebb ideig a termelőszövetkezetben, tehát a falu tömeges elhagyása nem a szüleik téeszbe kényszerítésével esett egy időbe, hanem követte azt. Másként gondolt vissza erre, a magántulajdon elvételével járó folyamatra az, aki szombathelyi volt, ő sem tartotta „*igazságosnak*”, de mivel személyes érintettsége nem volt, különösebb jelentőséget nem tulajdonított neki. A legrosszabb emlékeik azoknak a nőknek voltak, akik 1952-ben vagy 1953-ban maradtak ki az iskolából, az egyik ilyen beszélgetést is csak egy tragikomikus rész színesített. Az elbeszélőm felidézte apja szavait, aki a gyermekeit arra bízta, hogy kezdjék el ütni a „*beszedőket*” mert őket nem bánthatják. Ezzel, az erőszakos kollektivizálással kapcsolatban még egy érdekességet véltem felfedezni, amikor rákérdeztem, hogy a szüleik beléptek-e a téeszbe, a válaszban mindig az volt, hogy igen, be *kellett* lépniük. Meglehetősen toposzszerűnek tűnt, hogy szinte mindenkinek

³⁵ Ezt az időszakot a KSH által készített kimutatásban körülbelül három csoport fedi le, amelyek nem is mutatnak nagy változást: 1948–51 közötti időszakban a húsz éveseknek 48,9%-a, huszonnégy éveseknek a 16,6%-a volt hajadon, míg ez az arány 1956–59 közötti idősakra 46,9% és 18,6 % módosult. Ezek a számok jól tükrözik az interjúim életét is, ők is huszonnégy éves korukig kivétel nélkül férjhez mentek és már a férjükkel együtt közösen költöztek be Szombathelyre. Lásd: HRUBOS 1994, 196.

³⁶ Mivel az interjúalanyaim különböző években születtek, ezért 1950-es évek elejéről egészen az 1960-as évek közepéig hagyták el a falujukat. Erre, a körülbelül tíz évre jellemző parasztpolitikának a teljes körű bemutatása a jelen tanulmány keretei között nem megvalósítható, egyes (általam fontosnak tartott) intézkedések megemlítése pedig azt a látszatot keltené, hogy ezt az időszakot az emberek egy szakaszolható, konkrét évszámok által behatárolt periódusként éltek meg, ami nem igaz. Évekre lebontott, makroszintű elemzést lásd pl.: VALUCH 2011, 188.

³⁷ Interjú B. E.-nével 2013.03.15.

az apja az *utolsóként* tette ezt meg, s gyakran csak akkor, amikor valamilyen „rejtekhelyen” (pl.: cseresznyefán) több napos bujkálás után megtalálták.³⁸

Interjúalanyaim a kommunista párt illegális, antidemokratikus hatalomkiépítésével párhuzamosan, gyermekkori nélkülözésben nőttek fel és tizenéves korukra esett a Nagy Imre féle kormány regnálása, a Rákosi féle rendszer diktatúrájának kiteljesedése, elbukása és a Kádár nevével fémjelzett diktatúra kiépülése is. Ezeket, a tankönyvekben élesen, napra pontosan elkülönülő rendszereket ők nem külön álló szakaszként élték meg, csupán annyit érzektek, hogy az idő múlásával és az '56-os budapesti forradalom után kevesebbet vettek el a szüleiktől, de mivel ennek ellenére továbbra sem látták egy becsületesen élhető, kiszámítható élet lehetőségét a térszben, otthagyták azt. Ahogy az egyik interjúalanyom fogalmazott: „*csak az öregek maradtak, meg egy-két olyan fiatal, aki nem tudott elmozdulni az öregek miatt*”.³⁹ Ezt, a később első generációs ipari munkássá váló korosztályt, a falun megtapasztalt életkörülmények a város felé lökték.

„*Munkaügyi osztály folyosóján úgy kellett sorba állni, mint a gyóntatószékben*”⁴⁰

Ahogy a fenti idézetből is látszik, a megkérdezett nők, úgy emlékeztek vissza, hogy nem volt könnyű munkahelyet találni maguknak Szombathelyen, ezért nem volt igazi, több opciós választásuk sem, hiszen örültek annak, hogy felvették őket valahova. Ezt a gondolatot támasztja alá, például SZ. I.–né visszaemlékezése is. Ő elmondta, hogy (1960-ban) hónapokon keresztül tíz, tizenöt falusi fiatallal összefogva minden éjszaka hajnali háromkor kerékpárra ült, hogy Vátról Szombathelyre időben beérve, a munkaerő–közvetítő iroda egy méterszer másfél méteres ablaka előtt *hamis* szombathelyi lakcímkártyával⁴¹ kezében, toporogva várja az életre szóló álláslehetőséget.

SZ. I. –né lelkes próbálkozását végül csak egy kis ismeretséggel tudta siker koronázni, véletlen folyamán kiderült, hogy a bátyja barátja a munkaügyi, így miután a „valódi” szombathelyiek elfogytak, elsőként felvették őt is. Rajta kívül több interjúalanyom is szintén a protekció és a szerencse összjátékának tulajdonítja a munkahely „választását”. Amikor K. K.– né kérdeztem arról, hogy miért éppen a Szombathelyi Sabaria Cipőgyárban helyezkedett el azt mondta: „*Mert ott volt hely, ott volt protekció*”.⁴²A Cipőgyárban ugyan volt felvételi elbeszélgetés, de ez nem volt több mint formalitás. K. K.–né bátyja is a Cipőgyárban dolgozott *mesterként* és ő „*ajánlotta be*”⁴³ hűgát a gyárba, aki másnap már kezdhetett is. J. F.–né édesanyja már a Cipőgyárban dolgozott és ahogy ő fogalmaz „*jóban volt a személyzetisekkel*”⁴⁴, így őt is felvették, pedig még csak 15 éves volt.

M. J.– né férje és bátya már szintén cipőgyári munkás volt. K. F.–né is úgy emlékszik vissza, hogy csak az kerülhette be a gyárba, „*aki közel volt a tűzhöz*”.⁴⁵ A megkérdezett nők közül sokan *most* úgy gondolták, hogy ez a felvételi rendszer pozitívan hatott az emberekre, mert azzal, hogy ilyen nehéz volt munkához jutni, mindannyian örültek a „*jól előkészített*

³⁸ A történeteknek ezek az elemei arról győztek meg, hogy még ennyi év távlatából is szörnyűnek tartják a kötelező belépést a térszékbe és ezekkel a kitoldásokkal magyarázzák, felmentik szüleik tagságát.

³⁹ Interjú B. E.-nével 2013.03.15.

⁴⁰ Interjú SZ. I.- nével 2013.03.15.

⁴¹ Község, Szombathelytől 15km-re fekszik. Portás csak a szombathelyi lakcímkártyával rendelkezőket engedte be az irodába.

⁴² Interjú K. K.- nével. 2012.11.03.

⁴³ Szombathelyen mesternek nevezték a műszakvezetőt. Interjú K. K.- nével. 2012.11.03.

⁴⁴ Interjú J. F.- nével. 2012.11.01.

⁴⁵ Interjú K. F.- nével. 2012.11.04.

helyüknek” és ezért „mindenki becsületesen dolgozott”.⁴⁶ Voltak olyanok is, akik úgy emlékeztek vissza, hogy tudatosan *választották* ezt a gyárat. Sabaria mellett szólt az, hogy itt lehetett egy műszakban is dolgozni és a férjeik kiszámíthatatlan munkabeosztása miatt csak ezt tudták vállalni.⁴⁷ Volt egy szombathelyi ipari tanuló is, aki mivel a gyakorlatát a gyárban végezte ezért a felszabadulása (*sic!*) után is ott maradt dolgozni. A munkahelyhez való tudatos ragaszkodás a legtöbb esetben már az első felvételi beszélgetéskor elkezdett kialakulni. Ennek, a már említettekén kívül több oka is volt. Egyrészt az, hogy a munkahelyüket valaki más (rokonának, barátjának) közbenjárásának köszönhették és nem akartak szégyent hozni a „beajánlóra”. Másrészt, feltehetően nem volt sok olyan ismerősük, aki ugyanezt a szíveséget meg tudta volna tenni nekik máskor, máshol. Ezen kívül szabadidejük sem volt, hiszen sokan két műszakban dolgoztak, háztartást vezettek, gyereket neveltek, brigádmozgalommal járó munka utáni összejöveteleken vettek részt, patronálták a rászorulókat, vidékre, szülőfalujukba jártak ki dolgozni vagy később saját kertet műveltek. Rendkívül kevés, szinte semennyi idejük sem volt arra, hogy esetleg más munkalehetőséget keressenek. A másik szintén lényeges szempont az esetleges munkahelykeresésnél, az álláshirdetések hiánya volt. Ezekben az években megjelenő *Nők Lapja: Okos Kata postájából* című rovatra támaszkodva feltételezem, hogy a kifejezetten nőket célzó folyóiratokban nem jelentek meg gyakran állásajánlatok. Az 1960-as évek *Nők Lapjában* is csak egy szombathelyi álláshirdetést találtam, az is csak egyéves tanfolyam elvégzése után kínált munkalehetőséget.⁴⁸ Hozzá kell tennem, hogy a *Nők Lapja* célközönségének nem a vidéki, gyári munkás családanyák számítottak, ezért a majdnem mindenki által olvasott, legtöbb esetben házhöz járatott *Vas Népe*⁴⁹ című napilap hirdetéseit is vizsgáltam. A *Vas Népe*nek 1959-ig nincs olyan rovata, amely az álláshirdetéssel foglalkozna. 1960-tól jelenik meg az *Állás* rovat, újságonként maximum két, három álláshirdetést tartalmazva. Ezekben, egy-két kivételtől eltekintve mindig szakképzettséggel rendelkező férfiakat keresnek és általában nem is gyári munkára.

A fentieket összegezve nem jelentem ki azt, hogy nekik egyáltalán nem volt választásuk és minden csak a „szocialista összeköttetéseken”⁵⁰ múlt, de mindenképpen hangsúlyozom, hogy a lehetőségeik beszűkültek voltak. A következőkben bemutatom, a bevezetőben már szintén említett, a dolgozat másik nagy kérdésére (miért érezték úgy, hogy volt választásuk) választ nyújtó emléktöredékeket.

A kitágult tér és a kiszámítható jövő

„Akkor olyan világ volt, hogyha egy dolgozó elment panaszra, akkor a dolgozónak igazat adtak bárkivel szemben... ha jött a Kádár az kint járt a dolgozók között... akárkivel találkozott ahhoz bárki odamehetett [volna panaszt tenni, mert] ő neki az volt az elve, hogy a dolgozókat védte, a dolgozók voltak az elsők.”⁵¹

A munkásnők gondolkodásának megértéséhez először fel kellett fedeznem azt a közeget, amelyben ők éltek. Mivel az ő bemutatásukon, az ő értékrendjükön keresztül ismertem meg életüket ezért a beszélgetések során nem csak információkat kaptam az adott témáról, hanem

⁴⁶ Interjú L. L.- nével. 2012.11.05.

⁴⁷ Férjeik sofőrszolgálatot láttak el a cipőgyárban, így rajtuk keresztül, ezzel az indokkal vették fel őket is. Cipőgyárban a szalagon kettő, a raktárba egy műszakban dolgoztak a nők.

⁴⁸ *Nők Lapja* XII. Évfolyam, 26. szám 1960. június 30. 15.; *Nők Lapja* XII. Évfolyam, 29. szám 1960. július 21. 15.

⁴⁹ A Kádár-korszakban is működő megyei napilap, az MSZMP Vas Megyei Bizottságának és a Vas Megyei Tanácsnak a lapja. A ma napig is működő megyei újság.

⁵⁰ Interjú P. E.- nével. 2013.03.14.

⁵¹ Interjú SZ. I. -nével. 2013.03.15.

bepillantást nyertem a bennük lejátszódó észlelési folyamatokba is. Mindezek birtokában egy új oldalról tudtam megvizsgálni a szakszervezeti-, párt- és brigádtagságot, a lakásvásárlást, az ünnepeket, a vallásosságot és a női egyenjogúságot. A következőkben szeretnék ezzel a megközelítéssel szerzett tudásomból egy rövidebb, a fent említett témák mindegyikére kitérő vázlatot adni, így szemléltetve azt, hogy ezek nők miatt érezték, úgy, hogy igen, ők ugrottak bele az első generációs gyári dolgozó munkaruhájába.

„Meredek volt ez a lépcső...”⁵²

A falusi lányoknak gyorsan kellett alkalmazkodniuk a megváltozott körülményekhez, ugyanis az állás megszerzését követő napon már kezdhettek is. Többek között ezért is kezdetben a napi ingázás mellett döntöttek. Ebből következik, hogy a falusi lakosság számának csökkenése országos szinten is sokkal lassabban ment végbe, mint a mezőgazdasági foglalkozásúaké, tehát ennek az új falusi generációnak a nagy része egy jó pár évig még a szülőhelyén élt, de már egy szombathelyi gyárban dolgozott, ezt támasztja alá a város lakosságszámának alakulása is.⁵³ Ezeknek a nőknek muszáj volt naponta bejárni, amelyet megnehezített az, hogy az ötvenes években nem volt rendszeres buszközlekedés, ezért a naponta körülbelül 30 kilométeres távot kerékpárral kellett megtenniük, így a téli hónapokban ellehetetlenedett a közlekedésük, ezért kénytelenek voltak albérletbe menni.⁵⁴ Ennek az egyszerre faluban és városban is élő új munkásrétegnek eltérő megítélése volt.⁵⁵ Visszaemlékezőim saját magukat (továbbra is) olyan falusiként definiálták, akik képesek voltak „ész nélkül dolgozni”.⁵⁶ Persze ennek az „elhivatottságnak” is megvolt a maga oka, hiszen ahogy Haraszi Miklós is írta, *„De hát ki megy fejjel a falnak, ha nem úzik?”*⁵⁷ Ezek a nők azért vállaltak el minden plusz feladatot, hogy megtartsák állásukat, mert úgy érezték és tapasztalták, hogy leépítés esetén a falusiakat küldik el előbb *„mert azok otthon azért meg tudtak élni és ez így majdnem, hogy igazságos volt”*.⁵⁸ Szerencsére a házasságuk révén mindannyian szakítani tudtak ezzel az őket igencsak megterhelő kétlaki életmóddal.

„Szaladgáltam, spejzom is van, fürdőszobám van, jaj istenem azt se tudtam, hogy hova menjek olyan boldog voltam, hogy na, van lakásunk.”⁵⁹

A nők immáron férjjel és gyermekkel lakásvásárlás lehetőségéhez tudtak jutni vagy ritkább esetben házépítésbe fogtak. Utóbbi csak azokban az esetekben fordulhatott elő, ahol a házaspár megtartotta és művelte a megörökölt családi földet, hiszen csak az itt megtermelt élelmiszer eladásával tudtak plusz pénzhez jutni, vagy ha a férj valamilyen magasabb beosztásban (nem darabbérben) dolgozott. A meghallgatott életút elbeszélésekben a lakásba (házba) költözés volt az egyik nagy fordulópont, hiszen ez egybeesett az ingázó életmód vagy az albérleti nyomorágás felhagyásával és a házassággal. A húszas éveik elején járó fiatal pároknak erre az időszakra

⁵² Interjú P.E.-nével. 2013.03.14.

⁵³ A falusi népesség aránya 1949. évi: 61,1% -ról 1996-ra 36,0%-ra esett vissza, míg a mezőgazdasági foglalkozásúak száma 1949. évi 51%-ról 1996-ra 8,0%-ra csökkent. VALUCH 2011, 68.

⁵⁴ Ha egyedül volt, akkor ágy-, ha többen, (6-7-en) összeálltak akkor egy szobabérletet fizettek. Ezekről a helyekről szörnyű emlékeik élnek (dohos, penészes, egészségre ártalmas pincehelyiségek). Lakás vételhez gyerek és férj nélkül nagyon nehéz volt hozzájutni.

⁵⁵ Rövid összefoglalás a felső vezetők véleményéről az ingázókkal kapcsolatban lásd: VARGA 2012(b) 16. jegyzetben, 37.

⁵⁶ Interjú SZ. I.-nével. 2013.03.15.

⁵⁷ HARASZTI 1989.

⁵⁸ Interjú N.Gy.-nével. 2013.03.14.

⁵⁹ Interjú SZ. I. -nével. 2013.03.15.

stabilnak tűnő állásuk (is) volt, a jövőjük is tervezhetőnek és kiszámíthatónak látszott, ezért úgy érezték legalább egy gyermek felnevelését tudják vállalni. A legtöbb nő egy vagy két éves munkaviszony után szülte meg az első gyermekét, amely ismét hatalmas változást hozott a viszonylag még friss házások életébe. A szokásos terhek mellett egy az egész életüket meghatározó változásra kényszerítette rá őket ekkor a gyermekvállalás. Ettől kezdve a fiatal házaspároknak, körülbelül minimum 10-15 éven keresztül *váltott műszakban kellett dolgozniuk*. Ez a kényszerhelyzet pedig olyan következményekkel járt, ami korábban teljesen elképzelhetetlen volt. A férj és a feleség egymással (is) rendkívül keveset tudott találkozni. Az egész családos látogatások, a még falun élő szüleik segítése, vagy a szintén gyárakban dolgozó rokonaikkal való összejövetelek száma drasztikusan lecsökkent. A hosszú évek során kialakított kapcsolataiktól megfosztott embereknek valamilyen más alternatívát kellett nyújtani. S mivel ez egy országosan szinte meglévő jelenség volt, ezért a kezelését is csak felülről, a gyárakon, a párton keresztül tudták megvalósítani. A következőkben szeretném felvázolni, hogy mik voltak azok az intézkedések, mozgalmak, versenyek és egyéb a korszakot jellemző sajátosságok, amelyeken keresztül el tudták hitetni az emberekkel, hogy ez az ő közös döntésük volt.

„Nem volt időnk nekünk újságra, de az az egy Vas Népe azért járt...”⁶⁰

Nem volt jelentős szerepe a gyár melletti elköteleződésben annak, hogy a munkások a helyi újból tudhattak a gyáruk sikeréről. Ezek az újságcikkek nem voltak jelentős presztízs-növelő hatásúak, hiszen voltak annál fontosabb dolgok, is mint hogy az ő gyárukban vezették be először a 3M munkamódszert és tíz év alatt 124,5%-kal növekedett a termelés.⁶¹ Hasonló szerepe volt a törzsgárdatagságért járó kitüntetésnek is (amivel a gyárhoz hűséges dolgozókat jutalmazták). Ez a díj képviselte a Kádár-korszak elvárását, az egy gyárhoz való kötődést. A hivatalos propaganda szerint öt év után kaptak az egy helyben dolgozó nők ilyen kitüntetést. Az általam megkérdezett nők azonban húsz vagy tíz évre emlékeznek, illetve a legtöbben nem is tudják a pontos időt. Ez is mutatja, hogy ez a kitüntetés nem jelentett számukra sokat, ehhez a díjhoz nem fűződtek olyan (néhány esetben valóban meghitt) emlékek, mint a rendszer többi sajátosságához.

„... vittük a luftballont, vittük a zászlót... mindenki kiment, felöltöztünk... és az egy élmény volt.”⁶²

A május elseji felvonulások az előbbinél sokkal intenzívebb érzelmeket váltottak ki az elbeszélőkből. Ahogy a korabeli sajtó is írja, ez volt az a nap „amikor a munka szépségéről, a békéről, a tavaszról és az újjászületésről, a dolgos emberről énekeltek, szavaltak az együttésük”.⁶³ Nem szabad megfeledkezni azonban arról, hogy ezen az ünnepen erősen ajánlott volt a megjelenés a gyár dolgozóinak. Ugyan a megkérdezettek úgy emlékeznek vissza, hogy jól érezték magukat ezeken a rendezvényeken, de páran hozzátesszik: „de különben is meglesték, hogy ki volt ott”.⁶⁴ Interjúim során azt tapasztaltam, hogy azok mentek szívesen ezekre az ünnepségekre, akiknek nem volt kistelkük, nem építkeztek és nem is jártak rendszeresen haza szülőfalujukba a szüleik földjén dolgozni. Azoknak, akiknek lett volna hasznosabb feladata is ezen a szabadnapon, azt mondták, hogy *kellett* menni. P. L.-né hozzáfűzte, hogy amikor egyszer nem jelent meg fizetéselvonással meg is büntették, N. Gy.-né szerint pedig ilyen esetben nem számíthattak

⁶⁰ Interjú P.L.-nével. 2013.03.15.

⁶¹ Mozdulatelemzéses, Mozdulattanulmányozás és Munkakialakítás. Vas Népe, 1981. május 1.

⁶² Interjú G.F.-nével. 2013.03.14.

⁶³ Vas Népe, 1976. május 4.

⁶⁴ Interjú M. J. -nével. 2012.11.04.

mozgóbérre. G. F.–NÉ pedig gúnyosan megjegyezte azt is, hogy számos kolléganője „*ha máskor nem, de akkor arra vett [új ruhát] utána meg kérte, azt, hogy tedd oda a könyved alá a pénzt, mert... csak két vagy három nap múlva lesz a fizetés*”. A munka ünnepén a Cipőgyárral vonultak fel a dolgozók, ezt azonban a legtöbben csak, mint pusztán tényként említik meg és hozzáfűzik, hogy mindenki a munkahelyével jelent meg. Ezeknek az emlékeknek ellentmondanak a korabeli sajtóban megjelenő újságcikkek, amelyekben nagy szerepet kapott gyárak felvonulási sorrendje, a dolgozóinak száma és a teljesítménye, mivel a gyárak ez utóbbi kapcsán gyülekezhetek egy adott helyszínen és vonulhattak fel.⁶⁵ Az interjúalanyaim között több olyan embert találtam, akinek a május elseje fontos volt, de egy olyat sem akinek ez a Cipőgyárhoz tartozás kimutatása miatt volt meghatározó élmény. Ezekben a felvonulásokon szabadnak és egyenlőnek érezhették magukat.

„*Ez a szakszervezet azért volt jó, mert ez a munkások oldalán állt...*”⁶⁶

Hasonló szerepe volt a szakszervezetnek is, itt is azt érezték, hogy ők „*harcolnak*” a munkásokért. Egy kivételtől eltekintve mindannyian úgy emlékeztek vissza, hogy szakszervezeti tagok voltak. Ő a kérdés többszöri, többféle módon történő feltevése után sem árulta el, hogy ő miért nem csatlakozott a szakszervezethez. Amikor megkérdeztem, hogy mi értelme/ haszna volt ennek mindannyian ugyanazokat a dolgokat említették. Először valamilyen a fenti idézethez hasonló, szólamszerű kijelentést tettek és gyakran használták a harcolni kifejezést. Aztán, amikor kértem, hogy mondjanak konkrétumokat arról, hogy mit sikerült „*kiharcolniuk*” azt felelték, hogy az volt a jó, hogy kaphattak segílyt, és könnyen elmehettek akár két hétre is nyaralni majd áttértek ezeknek az üdüléseknek a bemutatására. Majd, miután említettem pár példát (munkahelyi viszonyok javítása, órabér emelése, szülési szabadság elérése, munkások számára egy étkező kialakítása, stb...) arra, hogy mire gondoltam, akkor ismét elmagyarázták, hogy nem, a szakszervezeteknek az általuk elmeséltek voltak a feladataik. De azért sokan hozzáfűzték, hogy persze tudták ám, hogy a budapesti gyárakban többet keresnek, de ezzel meg nem tudtak mit csinálni, még a szakszervezetek sem. Az egyik elbeszélőm ekkor azért hozzátette, hogy szerinte „*az csak olyan neve volt*”⁶⁷ szervezetként működött. Amikor a szakszervezeti kitüntetésekéről kérdezősködtem általában intenzíven törtek elő az emlékek és az érzelmek az elbeszélőkből. Én is azt tapasztaltam, amit Tóth Eszter Zsófia is megfogalmazott az egyik tanulmánya során „... *akkor emlékeznek szívesen a kitüntetésekre, ha az abhoz fűződő politikai jelentéstartalomtól megfosztják*”⁶⁸ azokat. Kivétel nélkül mindannyian büszkék az elismerésükre, a pontos dátumra nem, de fokozatát, átadásának idejét tudják.⁶⁹ Hiszen, a korabeli sajtó szerint ők voltak azok a munkásnők „*akik meg tanultak szocialista módon élni, fejlődni, tanulni.*”⁷⁰ Ők voltak azok, akik fel tudtak nőni „*a felelősség tudatnak annak a fokához, amelyet a társadalom joggal vár el az uralkodó osztálytól*”⁷¹

⁶⁵ 1974-ben Szombathelyen, több helyen volt gyülekező, külön a kiváló vállalatok és élüzemek dolgozóinak, az okleveles vállalatoknak és az egyik csoportba sem tartozóknak. Vas Népe, 1974. április 28.

⁶⁶ Interjú M. E.-vel. 2013.03.14.

⁶⁷ Interjú SZ. I.-nével. 2013.03.15.

⁶⁸ TÓTH 2003, 126-139.

⁶⁹ Fokozatok: szakszervezeti munkáért kitüntetés ezüst fokozat, szakszervezeti munkáért oklevél, kiváló dolgozó jelvény. Ezeket az elismeréseket május elsején a Szakszervezetek Vas Megyei Tanácsának a székházában kapták meg az SZMT vezető titkárától. Vas Népe, 1975 máj.1.

⁷⁰ Vas Népe, 1975. április 30.

⁷¹ Vas Népe, 1975. április 30.

„Bárkit, bármikor elvihettek.”⁷²

Ennek, a felelősséggel élő és „uralkodó osztály (sic!)”⁷³ cselekedeteinek megértéséhez hozzátartozik az is, hogy bennük erősen élt a szüleik által (is) megélt Rákosi–korszak terrorja és a forradalom megtorlása. Ők körülbelül 10–18 évesek voltak a forradalom leverésekor, tehát megéreztek, hogy a hatalom bármikor elsöpörheti őket, és ez a gondolat a munkást egy helyen megtartó gyárpolitika szempontjából kedvező volt. Ezt támasztja alá az egyik volt Cipőgyári dolgozó fenti elszólása is. (Ő ezt akkor mondta, amikor a május elsejei felvonuláson való megjelenésről kérdeztem.)

„Az aljás művezetőknak, a férfiaknak több volt a pénzük, mint a nőknek a tűzödébe, de nehezebb volt az ő feladatuk, mert kész cipőt kellett termelni.”⁷⁴

Sikeresek voltak a nők egyenjogúságának érzékeltetése terén. A nők emancipációját a Kádár–korszak politikája preferálta. „A munkásmozgalom kezdetétől fogva az egyik legfontosabb politikai célkitűzésének számít a nők emancipációja, amely felszabadítja őket a társadalomban elfoglalt, alárendelt helyzetükből.”⁷⁵ Augustus Bebel szerint, aki 1879-ben egy nőkérdésre vonatkozó szocialista alpmunkát jelentett meg, „a nők emancipációja elválaszthatatlanul kapcsolódik az ember végérvényes felszabadulásához”.⁷⁶ Tehát a nőkérdést a szociális kérdés részének tartotta. Az a tény, hogy a nőket egyenjogú félként kezelték a Cipőgyárban, szintén a gyárhoz való ragaszkodásukat erősítette. Többen említik, hogy örültek, hogy a férfakkal együtt dolgozhattak, nem érezték magukat hátrányos helyzetben.⁷⁷ Mindegyikük azt nyilatkozta, hogy nem gondolja, hogy ugyanolyan munkát végző férfiak több lett volna a fizetése, mint bármelyik nőnek. Igaz, hogy itt a Cipőgyárban nem is fordulhatott elő olyan helyzet, amikor egy férfi és egy nő teljesen ugyanazt a munkát végezte. Az alja műhelyben férfiak, fent a tűzödében nők dolgoztak a körön is, műszakvezetőként és meósként is. A raktárakban konkrétan egy helyen dolgoztak a nők a férfakkal, de ott sem ugyanazt a munkát végezték, tehát az igaz volt, hogy a férfiaknak többet kerestek, de úgy gondolták, hogy ez igazságos is volt, hiszen nehezebb fizikai munkát végeztek. Ezért úgy érezték, hogy ők ugyanolyan megbecsülésnek örvendtek, mint a férfiak. Ennek alátámasztására a nőnap ünnepségeket is gyakran megemlégtették.

„A Cipőgyárnak kétműszakos óvodája volt és meg kell mondjam nagyon jó volt, volt rá példa, hogy este tízre odahozta az óvónő a gyereket a gyár elé.”⁷⁸

Azt mutatja a fenti idézet is, hogy az interjúalanyaimmal nem csak azt érzékeltették, hogy ők nőkként egyenrangúnak tekintik, hanem azt is, hogy anyaként is megbecsülik őket, és megpróbálják az egész családjukat támogatni. Szinte mindenkinek vagy a testvére vagy a férje is a gyárban dolgozott, ennek ellenére az ő gyermekeik közül senki nem helyezkedett el ott. Mindannyian azt mondták, hogy szerették a munkájukat. Kérdéseimre, hogy akkor miért nem akarták, hogy a gyermekük is ott dolgozzon inkább csak azt felelték, hogy ők a gyermekeikre bízták a választást, akik inkább más szakmát tanultak. Ez is árnyalja a „mi önként álltunk gyári munkásnak képet” hiszen ebben az esetben gyermeküknek is hasonló szakmát kívántak volna. De nem, ők a gyermekeiket tudatosan távol tartották ettől a foglalkozástól, ennek ellenére a

⁷² Interjú M. J. -nével. 2012.11.04.

⁷³ Vas Népe, 1975.április 30.

⁷⁴ Interjú P.L.-nével. 2013.03.15.

⁷⁵ KUROPKA 2003, 115.

⁷⁶ KUROPKA 2003, 115.

⁷⁷ „1960-as évek szerinti kutatásban kimutatták, hogy a nők hátrányosabb helyzetben vannak.” TÓTH 2010.

⁷⁸ Interjú P.L.-nével. 2013.03.15.

brigáddal rendezett közös programokra rendkívül gyakran vitték őket.

„Brigád olyan volt, mint egy család”⁷⁹

Sok esetben nem volt túlzás ez a hasonlat, de hiba volna azt állítanom, hogy ezt mindenki így érezte. Azzal együtt, hogy a brigádhoz fűződő érzelmek voltak a legösszetettebbek és a legintenzívebbek, ugyanúgy visszatükrözték a többi, kisebb emlékfoslányokra jellemző kettőséget is. Munkahelyváltásra feltett kérdésemre válaszolva többen azt mondták, „*Nem is akartunk elmenni, meg hát ott volt a brigádunk is.*”⁸⁰ A megkérdezettek egy kivételtől eltekintve mindannyian részt vettek a brigádeletben. Sokan ugyan csak egy rövid ideig voltak tagok (vagy akár vezetők) de majdnem mindannyian kipróbálták ezt a lehetőséget, beszámoltak a jó és a rossz oldaláról is. Megosztó kérdés volt már az is, hogy ez valóban csak egy választható lehetőség volt-e. Az egyik elmesélőm így nyilatkozott: „*Azt mondják, hogy nem muszáj, de azért próbáld csak meg, hogy ne csináld.*”⁸¹ Közvetlenül egyetlen egy dolog merült fel a brigád negatívumaként, hogy túl sok szabadidőt követelt. Ennek a rossz tulajdonságának az emlékezete a különböző életút elbeszélésekben eltérő súlyt kapott. K. K.-NÉ is több évig volt brigádvezető, azonban mivel a brigádnapló⁸² készítése túl sok időt vett igénybe lemondott. J. F.-NÉ pedig még csak 18 éves volt akkor, amikor már megszületett az első majd három évvel később a második gyermeke is. Ő a gyermekek mellett, szülés után még csak hat hetet tudott otthon maradni, utána már bölcsődében és óvodában kellett vinnie őket, így, ő ilyen körülmények között nem tudott időt szakítani semmilyen munkaidő utáni találkozásra. Az egygyermekes, ekkor már társasházban lakó K.F.-NÉ beszámolója az előbb elmondottakkal teljesen ellentétes. Ő Kádár-rendszer propagandáját megszegyenítő elfogultsággal, szeretettel beszél brigádjáról, ahogy ő mondja „*második családjáról.*”⁸³ K. F.-NÉ brigádja kapcsán elsőként az említi, hogy „*nem volt egyik ember sem gazdagabb a másikinál, nem voltak különbségek, mindenki egyenlő volt.*”⁸⁴ Ennek tudja be azt is, hogy akkoriban (nem úgy, mint most) az emberek megbecsülték egymást, ahogy ő mondja, „*volt szellem az emberekben.*”⁸⁵ Ő a patronálással kapcsolatos kérdéseimre is, a legnagyobb természetességgel mondja, hogy szívesen mentek el idősebbekhez segíteni, havonta avagy kéthavonta ketten–hárman, hiszen „*emberek voltak.*”⁸⁶ Emellett persze sokat mesél más közös szabadidős programokról és fontosnak tartja, hogy a kitűnő brigád cím által nyert jutalom kirándulásokra gyakran vitték magukkal más brigádokból is munkatársakat. Az említettek mellett egyéb közösségi munkát is végeztek (például fát ültettek, téglajegyet vásároltak a szombathelyi képtár építéskor). Kiemeli, hogy ezeken a hétvégi vetélkedőkön mindenki másban volt jó (sportban, sakkban, keresztrejtvényfejtésben) de mégis tisztelték és megbecsülték a másikat, „*elfogadták egymást.*”⁸⁷ K. F. – NÉ az emlékeit mindig megpróbálja szembeállítani a jelenlegi tapasztalataival. A régi rendszer egyik fő erényének az emberek egymás iránt tanúsított kölcsönös tiszteletét tartja. Mindegyik élményét a társadalom számára hasznos, szociális intézkedésként idézte fel.

⁷⁹ Interjú K.F.-nével 2013.02.16

⁸⁰ Interjú K. F.-nével. 2012.11.04.

⁸¹ Interjú B. E.-nével. 2013.03.15.

⁸² Minden brigádnak kellett vezetni egy füzetet, amibe azokat a programokat írták és általában illusztrálták, amikben a részt vettek. Ezt negyedévente ellenőrizték, lepontozták.

⁸³ Interjú K. F.-nével. 2012.11.04.

⁸⁴ Interjú K. F.-nével. 2012.11.04.

⁸⁵ Interjú K. F.-nével. 2012.11.04.

⁸⁶ Interjú K. F. -nével. 2012.11.04.

⁸⁷ Interjú K. F.-nével. 2012.11.04.

Az általa emlegetett kölcsönös megbecsülésnek az oka pedig szerinte nem más, mint az hogy az emberek hasonló vagyoni és társadalmi pozícióval rendelkeztek. Hiszen mivel ő közöttük nem voltak különbségek, ezért a feszültség és konfliktusforrás is kevesebb volt. Ugyan K. F.-NÉT a brigádról kérdeztem, mégis a fent említett választ kaptam. Ebből a pár sorból kiderül, hogy K. F.-NÉ pontosan úgy emlékszik vissza a Kádár-korszakra, ahogy azt a kor ideológiája hangsúlyozta, a szocialista munkások egyelőek, nincsenek individuumok, hanem közösségek, adott esetben brigádok vannak. Ezekben a brigádokban az emberek egyelőek voltak, ezért megszűnt/minimálisra csökkent közöttük a verseny/viszály. Több megkérdezett nő gondolkodott még hasonlóan a brigádról, ők mindannyian vezetők voltak, N. Gy. -NÉ is büszkén említi, hogy neki huszonöt éves brigádja volt, amelynek huszonkét évig ő volt a vezetője is. Ő is elmesélni a kirándulásokat, versenyeket, patronálásokat és megilletődött, elcsukló hangon megosztja velem azt is, hogy megkapta a munkaérendrend bronz fokozatát is, amelynek az budapesti átvételére vállalati autóval vitték fel. Sajnos a jelen tanulmány keretei között nincs lehetőségem részletesen elemezni az elbeszéléseiket, így most csak arra térnék ki, hogy voltak olyan dolgozók, akik teljesen másképp élték meg ezt a mozgalmat. P. L.-NÉ amikor arról kérdeztem, hogy hol volt a brigádjával kirándulni (általában Kőszeget, Balatont, Sopront, Tapolcát szoktak erre a kérdésre válaszolni) ő egy kicsit gúnyosan visszakérdezett, majd magától értendően közölte, hogy a lőtérre mentek kápszlit válogatni, ingyen. Így a brigád kapcsán is hasonlókat figyeltem meg, mint a május elsejei felvonulásoknál, azoknak, akiknek ebben az időszakban nagyobb gyerekei voltak, nem volt kistelkük, nem jártak ki a faluba dolgozni, férjük hasonló beosztásban volt (tehát ő is tudott vigyázni a gyermekre), sokkal szívesebben vettek részt aktívan a brigádelemben és sokkal nagyobb lelkesedéssel, szeretettel beszéltek róla. A brigád kizárólag pozitív tulajdonságait hangsúlyozó elméletek mindezek ellenére minimum két helyen is hibásnak bizonyultak a számomra. Először is, több problémát vet fel a verseny szerepének a vizsgálata. A rendszer egyrésztől elítélte a versenyt, mint a kapitalizmus egyik fő ismérvét, másrésztől a munkásokat mégis a brigádversenyre ösztönözte. Másodsor, annak, hogy sok ember igazi családjának tekintette a brigádját, több oka volt annál, hogy ők annyira szerették a közös programokat, gyűléseket és versenyeket. Ennek az érzésnek illetve kötődésnek a kialakulásához legalább annyira kellett az adott embereknek a valódi családjához fűződő kötelek, kapcsolatok lerombolása is.

„Elmentünk sétálni, mert a gyerekekkel is kellett valami kis programot csinálni, barátok templomába bementünk elmondtunk egy Mi Atyánkot és egy Üdvözlégyet. Nyíltan nem lehetett vallást gyakorolni, de a sétába sok minden belefért.”⁸⁸

Korlátozták őket a vallásuk gyakorlásában. Ha az interjúm során megkérdezett tűzönöket nem ellenőrizték olyan szigorúan, de például M. J. -NÉ elbeszélése során megemlíti, hogy gyermeke keresztelője után a művezető magához hívatta beszélgetésre, és csak testvére (aki szintúgy művezetőként dolgozott) miatt kerülhette el a büntetést. Egy másik munkásnő pedig azt említi meg, hogy „Nagyszombat napján odaült a művezető az ajtóba és mindenkinek dolgoznia kellett”.⁸⁹ Másától pedig azt hallottam, hogy „eszükbe sem jutott, hogy egy körmeneten részt vegyenek, mert az meglesték”.⁹⁰ Az interjúk kapcsán úgy gondolom, hogyha a nők a körön vagy a raktárban szakmunkásként dolgoztak, akkor járhattak templomba,⁹¹ megkeresztelhették a gyermeküket nagyobb atrocitások nélkül. Ha azonban akár már csak művezetői pozícióba, KISZ-be vagy magába a pártba kerültek, akkor a fent említettek összeférhetetlenek voltak.

⁸⁸ Interjú M. F.-nével. 2012.11.02.

⁸⁹ Interjú M. V.-nével. 2012.11.02.

⁹⁰ Interjú K. I.-nével. 2012.11.01.

⁹¹ Több interjúalanyom megjegyezte, hogy abban az időben volt a misére buszjárat.

A hit szabad gyakorlásának korlátozása mellett, a munkásokat több lépcsőben, több intézkedéssel is megfosztották a családi kapcsolataiktól (például több műszak, túlóra, maszek munka, kiskert, brigád, szakszervezet). Nagymértékben roncsolta az (éppen a Kádár-időszakban támogatott) anya–gyermek kapcsolat kialakulását, hogy a GYES bevezetéséig sok anyának (pl.: J. F. - NÉ is) a szülés napjáig ugyanazt a munkát kellett végeznie, majd szülés után hat héttel ugyanúgy két műszakban kellett dolgoznia. Az általam megkérdezett munkásnők gyermekei pedig a bölcsődékben⁹² és az óvodákban nőttek fel. A fent említett házastársi kapcsolatok háttérbe szorulását nem is említve. Ezért gondolom úgy, hogy ez a rendszer által mesterségesen létrehozott közösség, csak azokat az emberi kapcsolatokat helyettesítette, amelyeket előtte, illetve közben lerombolt. Ráadásul ez az új „család” a pártvezetés céljait sokkal jobban kiszolgálta, mint a hagyományos. A megkérdezettek zömében pozitívan emlékeznek vissza erre a közösségre, úgy gondolják, hogy ez tartotta őket egy helyen. Brigád kapcsán (is) úgy vélem igaz az is, hogy kötelező volt részt venni benne azonban mégis ez volt az a legálisan működhető szervezet, amely visszaadta az embereknek a szabadság érzését. Lehet, hogy mindez csak egy ingyenes balatoni kirándulás volt, de abban az időszakban, amikor nem volt más egyéb lehetőség a kikapcsolódásra, ez is nagy jelentőséggel bírt.

„Egyszerűen nem hagytak békeemet(sic!) állandóan odajártak a nyakamra aztán akkor mondtam az uramnak: te engem ezek teljesen tönkretesznek... azt mondta: tudod mit? lépjél be... aztán majd békén hagynak... és olyan szemtelenek voltak, hogy a körön adták át a tagkönyvemet úgy hogy mindenki lássa...”⁹³

Végezetül a párttagságot említeném meg, amelyet szándékosan hagytam a felsorolásom legvégére, mert az erről meghallgatott elbeszélések kilógnak az összes többi témával kapcsolatos visszaemlékezések közül, ezekről kialakított kép teljesen egységesnek tűnt. Az interjúalanyaim közül mindannyian azt tapasztalták, hogy csak a vezetői pozíció elnyeréséhez kellett belépni a pártba. A brigádvezetői szerep megszerzéséhez és megtartásához nem kellett, de mégis erősen ajánlott volt, több interjúalanyom ezzel magyarázza belépését, mert tagsági könyvvel könnyebb volt a brigád számára kitüntetések nyerni. Akik párttagok voltak, soha nem árulták el egyből ezt, mindig egy hosszú folyamatos zaklatásról szóló monológ után mondták csak ki, hogy igen, ők is beléptek. Tagságára mindenki szégyenkezve emlékezett vissza és mentegetőzött miatta. A párttagságról (jelen dolgozat szempontjából) annyit szeretnék kiemelni, hogy ez volt az egyetlen olyan intézmény, ami azt erősítette az emberekben, hogy nekik nincs választásuk, hiszen ha érvényesülni akartak, akkor muszáj volt ezt elfogadniuk.

A kutatás további lehetőségei

Tanulmányomban a falusi nők gyári munkássá válását mutattam be a Szombathelyi Cipőgyár dolgozóinak visszaemlékezéseire alapozva. Dolgozatomnak az volt a célja, hogy a megélt és az elbeszélte történelem tanulmányozása során kapott mikroszintű eredményeket az országosan levont következtetésekkel mélyrehatóbban vessem össze. Az egyéni szinten átélt Kádár–korszakot és a számhalmazok igazságát nem versenyeztetni, egymásnak megfeleltetni, hanem egymás mellé állítani kívántam. Ugyan néhány esetben a téma egyoldalú makroszintű bemutatása miatt az előbbi nem tudtam elkerülni, de mindezek ellenére a céлом végig az volt, hogy valami mást, valami újat mutassak. Hiszem, hogy az így megismert történetek vizsgálata ugyanakkora létjogosultsággal bír, mint a levéltárban és könyvtárakban lévő akták és iratok elemzése. A munkám elején is említett tervem az volt, hogy ezeken a történeteken keresztül megértsem az

⁹² 1967-ben vezették be.

⁹³ Interjú N.Gy.-nével. 2013.03.14.

amúgy egész korszakra jellemző, de itt egy kérdéskörben is megjelenő érdekes és ellentmondásos kettőséget, amely egy kikényszerített, ennek ellenére mégis pozitív emlékként őrzött életmódváltás megéléséből adódott. Annak ellenére, hogy ezeket a megélt élethelyzeteket a megtörténésük és az elmesélésük közötti jó pár évtized is átformálta, ezek még sem veszítettek értékükből, csak egy más típusú vizsgálati módszer alkalmazását kívánták.

A továbbiakban, a meglévő interjúkat mindenképpen bővíteni szeretném, újabb és újabb beszélgetőpartnerek bevonásával. Továbbra is felkeresek tüződében és/vagy raktárban dolgozó nőket, de terveim között szerepel, hogy nem csak velük, hanem férjeikkel és gyermekeikkel is találkozni fogok. Ezen kívül szerencsére sikerült felvennem a kapcsolatot a gyár felsővezető rétegéhez tartozó munkásokkal is, úgy gondolom, hogy a velük készítendő beszélgetések szintén színesíteni fogják a dolgozókról kialakított képet. A Sabaria Cipőgyár dolgozóinak elbeszéléseinek feldolgozásán kívül egy másik érdekes irányban fogom tágítani a dolgozatom témáját. Egy Szombathelyhez közel eső faluban, Kenézben véghezvitt erőszakos kollektivizálásról fennmaradt emlékeket kívánom elemezni mind az ott maradt, mind az elköltözött lakosokkal készített beszélgetések során. Úgy hiszem, hogy ezek a beszélgetések ismét egy új, a falu elhagyásának eddig fel nem tárt oldalát fogják bemutatni.

Függelék

*A gyár rövid története*⁹⁴

A későbbi Szombathelyi Sabaria Cipőgyár 1864-ben már tímárműhely volt, majd később bőrgyár lett. A gyár alapításának az 1899-es évet számítja. A gyár virágkorát az 1960-as évek végén élte. Fennállása alatta több ezer embernek adott munkát, a szombathelyi Szabadságharcos utcában volt a törzshéja. A gyár 1988-ban a korábbi évhez képest már félmillió párral kevesebb cipőt termelt. A gyár 1992-ben részvénytársasággá alakult át, a szombathelyi törzsgyár tovább működött. Időközben vegyes vállalatot alapított a svájci MSC Holdinggal Marc Cipőgyártó Kft. néven. 1993-ban a legrosszabb gazdasági helyzetben levő vállalatok között volt, ezért a gyorsított adós- és bankkonszolidációs programba került. A gyermekcipők gyártására specializálódott utódcége, a Sabaria Siesta Kft 1994-ben jött létre, az első tulajdonosai magán-személyek voltak. 2000-ben azonban ez is fizetésképtelenné vált, és megindult ellene a felszámolási eljárás. Az MSC Marc Hungary Kft. a gazdaságtalanná vált termelés miatt sorra zárta be vidéki telephelyeit. A tulajdonos úgy döntött, hogy a magyarországi gyártást Kínába helyezi át, így 2006-ban a szombathelyi törzsgyár, majd a még kitaró őriszentpéteri üzem is bezárt.

Életrajzok

B.E.–né (1940-)

Nagytilajon⁹⁵ született. Hárman voltak testvérek. Apja paraszti munkát végzett, anya háztartásbeli volt. Az általános iskola elvégzése után az otthoni gazdálkodásban segített. Húsz évesen ment férjhez. Huszonegy évesen Szombathelyre költözött a férjével, aki gépkocsivezető volt. Lakótelepen vettek panellakást. Huszonhárom és huszonöt évesen születtek gyermekei. Ötvenéves koráig a cipőgyári tüződében szalagon felsőrész-készítőként dolgozott, ezután nyugdíjba ment.

⁹⁴ Forrás: http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/sabaria_cipogyar_szombathely; Elérés ideje: 2012.11.23.

⁹⁵ Szombathelytől 50 km-re található község.

G. F.–né (1927-)

Órimagyarósdon⁹⁶ született. A család, ahol hárman voltak testvérek, hat hold földdel rendelkezett. Általános iskola elvégzése után otthon dolgozott, majd húsz évesen vették fel a Cipőgyárba tűzönőnek. Huszonkét évesen ment férjhez egy pékhez. Egy gyereke született huszonhét évesen. Később műszakvezető lett, 1970-ben lépett be a pártba. A Cipőgyárból ment ötvenhat évesen nyugdíjba.

J. F.–né (1939-)

Szombathelyen született, egy fiú testvére volt. Nyolcosztályos általános iskolát végzett. Édesanyja egyedül nevelte, ő is a Cipőgyárban dolgozott. Egyszobás bérlakásban laktak, nagyanyja segítette őket. Tizenöt évesen kezdett el dolgozni a gyárban tűzönőként. Tizenhat évesen ment férjhez egy huszonhat éves szabóhoz, évekig egy pincében béreltek lakást Szombathelyen. 1966-ban költöztek társasházba. Két gyermekét tizenkilenc évesen és huszonnégyszáz évesen szülte. Ötvenkét évesen ment nyugdíjba, férje 2011-ben halt meg.

K. F.–né (1940-)

Vasszilvágyon⁹⁷ született, két testvérével együtt. Kilenc hold földjük volt, apja kazánkovács, anyja postásként dolgozott. Nyolc általánost végzett Vasszilvágyon. Tizenhat évesen ment férjhez egy vasesztergályoshoz, akivel Szombathelyen öt helyen lakott albérletben. Egy gyermeket szült húsz évesen. Húsz éves korától dolgozott a Cipőgyárban tűzönőként. Munka mellett sokat járt ki dolgozni Vasszilvágyra illetve nagynénje konyháján vállalt munkát, kocsmat vezetett. Ötvenkét évesen ment nyugdíjba. 2012-ben halt meg a férje.

K. I.–né (1934-)

Oladon született, nyolc testvére volt. Apja a bőrgyárban, majd a Cipőgyárban dolgozott, anyja háztartásbeli volt. Tizenöt éves korától dolgozott a Cipőgyárban csákozóként.⁹⁸ Tizennyolc évesen ment férjhez egy katonatiszthez, akivel Szombathelyen egy lakótelepen vett panellakást. Kettő gyereket szült, az egyiket húsz, a másikat huszonkét évesen. Ötvenöt évesen ment nyugdíjba. Férje 2000-ben halt meg.

K. K.–né (1937-)

Kenézben⁹⁹ született, hat testvére volt. Általános iskolát Kenézben végezte. Körülbelül 3-4 kataszter földdel rendelkeztek. Édesapja állami útor, édesanyja háztartásbeli volt. Kereskedelmi középiskolába két évet járt, de nem fejezte be. A helyi tanácsban dolgozott két évig (1954-56). Húsz évesen kezdett el dolgozni a Cipőgyárban tűzönőként. Több évig egyedül lakott albérletben, majd huszonhat évesen ment férjhez egy Németországból haza tért kenézi vasesztergályoshoz. Férjével sokáig még albérletben laktak, majd társasházba költöztek. 1973-ban vett kertet Szombathely közelében. Két gyermeket szült huszonhét és harmincnégyszáz évesen. Ötvenöt évesen ment nyugdíjba.

⁹⁶ Szombathelytől 48 km-re található község.

⁹⁷ Vasszilvágy: község Vas megyében, Szombathelytől 15km-re fekszik.

⁹⁸ Csákozó: A csákozás műveletét végző szakember, a csákozás pedig a kemény bőrök, alsórész- és belső anyagok darabolási művelete. Forrás: VERMES (szerk.): Bőr- és cipőipari minilexikon, <http://mek.oszk.hu/01200/01207/html/cs.htm>; Elérés ideje: 2012.11.23.

⁹⁹ Kenéz: község Vas megyében, Szombathelytől 15km-re fekszik.

sen ment nyugdíjba.

L.L.–NÉ (1942-)

Kámonban¹⁰⁰ született, egy testvére volt. Nyolc általánost végzett. Tizennyolc éves korától dolgozott a Cipőgyárban. Földjük nem volt, mert a szülei is gyárban vállaltak munkát. A Cipőgyárban tűzönőként dolgozott végig. Húsz évesen ment férjhez egy vasesztergályoshoz. Ötvenöt évesen ment nyugdíjba. Két gyereket szült, huszonhárom és huszonöt évesen. Lakótelepi lakásba költözött Szombathelyen. 2007-ben halt meg a férje.

M.F. (1932-)

Kenézben született, hat testvére volt. Általános iskolát Kenézben végezte. Kb. 3-4 kataszter földdel rendelkeztek. Édesapja állami úttör, édesanyja háztartásbeli volt. Tizennégy éves korától tizennyolc éves koráig cipésztanoncnak tanult Sárváron. Ezután egy évig a szombathelyi állami építőipari vállalatban segédmunkás asztalos és kőműves szakmát tanult. Ez alatt az idő alatt beiratkozott a Bőripari Szakszervezetbe és a szakszervezet segítségével húsz évesen el tudott helyezkedni a Cipőgyárban. Egy éven keresztül szállítómunkásként dolgozott, majd huszonkét éves korában műszakvezetőként dolgozott pár hónapot. Ezután két éven keresztül katonai szolgálatot látott el, majd öt éven keresztül ismét műszakvezető volt. Huszonhat évesen nősült meg, két gyermeke született. Családjával lakótelepen élt. 1974-be lépett be a pártba, ezután a kooperációs osztály munkatársa lett. Ötvennyolc évesen ment előnyugdíjba, párja betegsége miatt, aki két évvel később halt meg. Nyugdíja után még nyolc évig portásként dolgozott a Cipőgyárban.

M.F.–né (1930-)

Kenézben született, öt testvére volt. Kenézbe nyolc általánost végzett. Nyolc hold földdel rendelkeztek. Édesanyja korán tizennégy éves korában meghalt és ő huszonegy évesen ment férjhez, egy kenézi segédmunkáshoz. Huszonkét évesen költözött be a férjével Szombathelyre, először albérletben laktak, majd házat építettek. Huszonkét és huszonöt évesen szült. Huszonhét évesen kezdett el dolgozni a Cipőgyárba tűzönőként. A munka mellett végig Kenézbe járt haza dolgozni. Ötvennyolc évesen ment nyugdíjba. 2008-ban halt meg a férje.

M. V.–NÉ (1938-)

Oladon¹⁰¹ született, három testvére volt. Nyolc általánost végzett. Húsz évesen kezdett el a Cipőgyárban dolgozni, férje is ott volt az alja műhelyen. Nyugdíjazásáig (ötvenöt éves koráig) tűzönőként dolgozott. Brigádvezető tíz évig volt. Két gyermeke volt, húsz és huszonnégy évesen szülte őket. Munka mellett Oladba kijárt dolgozni akkor is, amikor már Szombathelyen élt egy családi házban.

¹⁰⁰ Kámon: kisközség volt, 1950-től Szombathelyhez tartozik.

¹⁰¹ Olad: kisközség volt, 1950-től Szombathelyhez tartozik.

N. Gy.–né (1936-)

Sárváron született. Kilencen voltak testvérek. Az apja cipészként az anyja kézbesítőként dolgozott. Az általános iskola elvégzése után postamesterséget tanult, de nem tudott elhelyezkedni ezért egy évet pénztárosként dolgozott. Húsz évesen vették fel a Cipőgyárba. Először szalagon tűzőnként dolgozott, majd műszakvezető lett. Huszonkét évig volt brigádvezető, 1978-ban lépett be a pártba. Húsz évesen ment férjhez. Huszonegy évesen és huszonnyolc évesen szült. A férje is Cipőgyárban dolgozott. Nyugdíjba is innét mentek mindketten ötvenöt évesen.

N. K.–né (1942-)

Nemeskoltán¹⁰² született, két testvére volt. Nyolc általánost végzett a faluban. Húsz éves korától dolgozott a gyárban, tűzőnként. Huszonöt évesen ment férjhez egy asztaloshoz. Két gyermeket szült huszonnyolc és harmincegy évesen. Férjével Szombathelyen élt, három évet laktak albérletben, majd lakótömbben éltek.

P. L.–né (1946-)

Szombathelyen született. Négy testvére volt. Anyja háztartásbeliként, apja esztergályosként dolgozott. Nyolcosztályos általános iskola elvégzése után, tizenhét éves koráig ipari munkásnak tanult és felsőrészkészítő szakképesítést szerzett. Az iskola befejezésétől a nyugdíjba vonulásáig a Cipőgyárban dolgozott. Húsz évesen ment férjhez egy gépkocsivezetőhöz, akivel családi házba költözött. Munkáját a szalagon kezdte felsőrészkészítőként, majd meósként és műveztőként is dolgozott. 1976-ban lépett be a pártba. Huszonkettő és harminchárom évesen szült. Ötvenhat évesen ment el nyugdíjba.

SZ. I.–né (1930-)

Váton¹⁰³ született. A családban kilenc gyermek élt. Ő volt a nyolcadik a sorban. Az apja paraszti munkát végzett, anya háztartásbeli volt. Nyolc általános iskolai osztály elvégzése után, huszonöt éves koráig a Sárvári Állami Gazdaságban és az Erdőgazdaságban dolgozott. Ezután három éven keresztül a Szövőgyárban, három műszakban, majd a Cipőgyárban, a raktárban dolgozott. Huszonöt évesen ment férjhez. A férje gépkocsivezető volt. Harminchárom évesen született egy gyermeke. Hatvanegy évesen ment nyugdíjba.

¹⁰² Nemeskolta: község Vas megyében, Szombathelytől 17km-re fekszik.

¹⁰³ Vát: község Vas megyében, Szombathelytől 13km-re fekszik.

Bibliográfia

- Daniel BERTAUX – Paul THOMPSON (szerk.) 1997. *Between generations: family models, myths, and memories.* Oxford University, Oxford.
- Frances BONNER 1992. *Imagining women: cultural representations and gender,* Polity, Cambridge.
- GYARMATI Gyöngyi 2005. „Az oral history kézikönyve.”: *Múltunk*, 4., 196-200.
- HARASZTI Miklós 1989. *Darabbér. Téka,* Budapest.
- HORVÁTH Sándor – PETHŐ László – TÓTH Eszter Zsófia (szerk.) 2003. *Munkástörténet – munkásantropológia.* Napvilág, Budapest.
- HRUBOS Ildikó 1994. „Férfiak és nők iskolai végzettsége.”: HADAS Miklós (szerk.): *Férfiuralom: Írások nőkről, férfiakra, feminizmusról,* Replika, Budapest, 196-207.
- KARLAKI Orsolya 2005. „Ritka minta, a fehér holló órs.”: *Múltunk*, 4., 128-148.
- Mark PITTAWAY 2012. „A magyar forradalom új megközelítésben: az ipari munkásság, a szocializmus széthullása és rekonstrukciója, 1953-1958.”: BARTHA Eszter – VARGA Zsuzsanna (szerk.): *Határok túl, L'Harmattan,* Budapest, 40-62.
- NEMÉNYI Mária, „Miért nincs Magyarországon nőmozgalom?”: HADAS Miklós (szerk.): *Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakra, feminizmusról.* Budapest, 235-245.
- NOVÁK Csaba Zoltán 2005. „A párt szolgálatában, Kádersors a Székelyföldön.”: *Múltunk*, 4., 100-127.
- Ö. KOVÁCS József 2012. *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában, a vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete, 1945-1965.,* Korall, Budapest.
- PALASIK Mária – SIPOS Balázs (szerk.): *Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs?* Napvilág, Budapest.
- PETŐ Andrea 2003. *Napasszonyok és holdkisasszonyok, A mai magyar konzervatív politizálás alaktana.* Balassi, Budapest, 32-38.
- ROMSICS Ignác 2010. *Magyarország története a XX. században,* Osiris, Budapest.
- SOMMER, Barbara W. – QUINLAN, Mary Kay (szerk.) 2002.: *The Oral History Manual,* AltaMira, Walnut Creek.
- SZARKA Eszter 2005. „*Úgyhogy körülbelül így történt.*”: *Múltunk*. 4., 149-185.
- SZIJÁRTÓ M. István 2010. „Barátok, apácák, mikrotörténelem.”: PAPP Gábor – SZIJÁRTÓ M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon,* L'Harmattan, Budapest, 19-41.
- THOMPSON, Paul Richard 1990. *The voice of the past, oral history.* Oxford University, Oxford.
- TÓTH Eszter Zsófia 2000. „Parasztlányokból munkásasszonyok”: CSERI Miklós – KÓSA László – T. BERECZKI Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón, a Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10-12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai,* Magyar Néprajzi Társaság és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 405-422.

- TÓTH Eszter Zsófia 2003(a). „Én nem istenítem Kádárt, de olyan ember volt...», Egy Állami Díj emlékezete munkásnők életút-elbeszéléseiben.”: RAINER M. János (szerk.): Múlt századi hétköznapiak, Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról. 1956-os Intézet, Budapest, 211-244.
- TÓTH Eszter Zsófia 2005. „Munkásság és az oral history.”: Múltunk, 4., 78-99.
- TÓTH Eszter Zsófia 2007. „Puszi Kádár Jánosnak”, munkásnők élete a Kádár-korszakban mikrotörténeti megközelítésben, Napvilág, Budapest.
- TÓTH Eszter Zsófia 2008. „Gábor, csináljunk gyereket, hadd vessen cigánykereket! A megesett lánytól az egyedülálló anyáig – a lányanyák megítélésének változása a szocialista időszakban”: BAKÓ Boglárka – TÓTH Eszter Zsófia (szerk.): Határtalan nők: kizártak és befogadottak a női társadalomban, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 338-357.
- TÓTH Eszter Zsófia 2010. Kádár Leányai, Nők a szocialista időszakban. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- TÓTH Eszter Zsófia, 2003(b) „Éppen ma 52 éve mentem férjhez. Ez szörnyű...», Időkezelés munkások és munkásnők életút-elbeszéléseiben.”: MAYER László – TILCSIK György (szerk.): Személyes idő - történelmi idő, a Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Szignatúra Nyomda és Kiadó Kft, Kőszeg, 269-274.
- VALUCH Tibor (szerk.)2010. Tanulmányok Szombathely történetéből, 1945-1990., Dr. Ipkovics György polgármester, Szombathely, (Acta Savariensia, 21).
- VALUCH Tibor 2011. Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében, Osiris, Budapest.
- VALUCH Tibor 2012. „Munkás –társadalom - paraszt, Közelítések és fogalmi kérdések”: Korall, 49., 5-13.
- VARGA Zsuzsanna 1998-1999. „Termelőszövetkezetek az agrárirányítás és a paraszti érdek erőterében az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején”: Agrártörténeti Szemle, 1-4., 178-211.
- VARGA Zsuzsanna 2006. „A falusi társadalom feszültségócai az 1950-es évek közepén”: Múltunk, 4., 222-239.
- VARGA Zsuzsanna 2006. „Változások a paraszti munka világában Magyarországon az 1950-es években”: BUZA János – ESTÓK János – SZÁVAI Ferenc – VARGA Zsuzsanna (szerk.): Agrártörténet – Agrárpolitika: Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére, Corvinus Egyetem, Budapest, 431-441.
- VARGA Zsuzsanna 2012(a), „Fél lábbal a földön, fél lábbal az iparban...(A kétlakiakról szóló diskurzus főbb fordulópontjai az államszocializmus időszakában)”: BARTHA Eszter – VARGA Zsuzsanna (szerk.): Határokon túl. L'Harmattan, Budapest, 93-107.
- VARGA Zsuzsanna 2012(b). „Mit ér a munkás, ha a paraszt (is)? A falusi munkásság és hatalom a Kádár-korszakban”: Korall, 49., 37-57.
- VARGA Zsuzsanna 2012(c). „Mi történt a szovjet kolhoz-modellel Magyarországon? Egy adaptációs kísérlet vázlatos története”: MAJOROS István (szerk.): *Háborúk, békék, terroristák, Székely Gábor 70 éves.* ELTE, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 627-640.

Források

Nők Lapja XII. Évfolyam, 29. szám 1960. július 21. 15.

Nők Lapja XII. Évfolyam, 26. szám 1960. június 30. 15.

Sabaria Cipőgyár 1982. évi műszaki-gazdasági tevékenységének értékelése (1983).

Vas Népe, 1975. április 30.

Vas Népe, 1976. május 4.

Vas Népe, 1981. május 1.

Internetes hivatkozások

LENDVAI Emil, Évtizedekig jó úton járt a Sabaria Cipőgyár - Megszűnt üzemek nyomában

Forrás: http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/sabaria_cipogyar_szombathely

Elérés ideje: 2012.11.23.

VERMES Lászlóné (szerk.): Bőr- és cipőipari minilexikon.

Forrás: <http://mek.oszk.hu/01200/01207/html/cs.htm>

Elérés ideje: 2012.11.23.